

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Факультет психології
Кафедра педагогічної та вікової психології

СИЛАБУС

нормативного освітнього компонента

ПСИХОЛОГІЯ

(назва освітнього компонента)

підготовки _____ бакалавра _____

(назва освітнього рівня)

спеціальності _____ 014 Середня освіта (Географія) _____

(шифр і назва спеціальності)

освітньо-професійної програми Середня освіта. Географія. Економіка

(назва освітньо-професійної програми)

Силабус нормативного освітнього компонента «Психологія» підготовки бакалавра, галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014.07 Середня освіта (Географія), за освітньо-професійною програмою Середня освіта. Географія. Економіка

Розробник: Кордунова Н. О., доцент, кандидат психологічних наук, доцент.

Погоджено

Гарант освітньо-професійної програми:



Ткачук Н. М.

Силабус нормативного освітнього компоненту «Психологія» затверджено на засіданні кафедри педагогічної та вікової психології

протокол № 1 від 30 серпня 2023 р.

Завідувач кафедри:



проф. Гошовський Я. О.

1. ОПИС ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

Силабус освітнього компонента складається з двох розділів:

Розділ 1. Основи психології.

Розділ 2. Вікова, педагогічна та спеціальна психологія.

РОЗДІЛ І. ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЇ

Складається з двох змістовних модулів:

1. Особистість у соціальному оточенні.
2. Людина як суб'єкт пізнання.

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика освітнього компонента (за навчальним планом 2021 р.)
Денна форма навчання	Галузь знань <u>01 Освіта / Педагогіка</u> Спеціальність <u>014 Середня освіта (Географія)</u> Освітньо-професійна програма <u>Середня освіта. Географія.</u> <u>Економіка</u> Освітній ступінь: бакалавр	Нормативна
Кількість годин/кредитів 90 / 3		Рік навчання <u>1</u>
		Семестр <u>1-ий</u>
ІНДЗ: <u>немає</u>		Лекції 22 год.
		Практичні (семінарські) 24 год. Лабораторні 0 год. Індивідуальні <u>0</u> год.
		Самостійна робота 40 год. Консультації 4 год.
Форма контролю: екзамен		
Мова навчання українська		

II. Інформація про викладача

Кордунова Наталія Олександрівна

Науковий ступінь – кандидат психологічних наук

Вчене звання – доцент

Посада – доцент кафедри педагогічної та вікової психології

Контактна інформація:

Адреса: м. Луцьк, вул. Банкова, 9 каб. 201

Телефон +380506788227;

e-mail: Kordunova.Natalija@vnu.edu.ua, Natalia300619701@gmail.com

<https://vnu.edu.ua/uk/structure/kordunova-nataliya-oleksandrivna>

III. Опис освітнього компонента

1. Анотація освітнього компонента:

ОК Психологія надає можливість здобувачам освіти оволодіти системою знань щодо закономірностей існування та розвитку психічної реальності, осмисленні найбільш ефективних методів психологічного пізнання та впливу на особистість, що є важливим елементом підготовки до професійної діяльності майбутнього фахівця. Основу базових знань даної ОК складають теоретичні та експериментальні дослідження, що виявляють найбільш загальні психологічні закономірності, теоретичні принципи і методи психології, основні поняття та категоріальний апарат.

Пререквізити: вивчення ОК Психологія ґрунтується на знаннях шкільної програми з природничо-математичних дисциплін: «Біологія», «Математика», а також про загальні закономірності, механізми функціонування психіки людини.

Постреквізити: здатність застосовувати сучасні, освітні, інформаційні технології у майбутній професійній діяльності; знати аспекти ділового спілкування; міжособистісні стосунки; здійснювати аналітику конфліктів, володіти психологічними методами їх розв'язання.

2. Мета та завдання ОК

Мета ОК - надання здобувачам освіти систематизованих знань з основ психології, вивчення основних методологічних та теоретичних засад, методів дослідження психологічних явищ, формування професійної свідомості та самосвідомості. Психологія дає знання, необхідні для пізнання здобувачами освіти своїх індивідуальних властивостей, що в свою чергу, допомагає вирішувати проблему самовиховання і становлення світогляду майбутнього вчителя.

Завдання вивчення ОК:

- формування уявлень про природу психічного і методи його вивчення;

- ознайомлення з теоретичними парадигмами в психології, фундаментальними психологічними категоріями і принципами;
- формування базових теоретичних знань і практичних навичок в галузі основ психології, необхідних для педагогічної діяльності, пов'язаної з розумінням індивідуальних відмінностей особистості;
- організовувати дослідження психічних явищ відповідно до методологічних принципів психології;
- застосовувати адекватні методи дослідження психіки;
- проводити науково обґрунтований аналіз психологічних фактів;
- пояснювати психологічний зміст та механізми становлення розвитку різних форм прояву психіки (психічних процесів, станів і властивостей особистості, свідомих і неусвідомлюваних психічних явищ);
- застосовувати набуті знання для аналізу психологічної сутності різних проявів поведінки і діяльності особистості.

• 3. Результати навчання (Компетентності)

- У процесі вивчення ОК здобувачі освіти повинні набути таких компетенцій:
- *Загальні компетентності:*
- **ЗК1.** Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, до застосування знань у практичних ситуаціях.
- **ЗК2.** Знання й розуміння предметної області та професійної діяльності.
- **ЗК3.** Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово, до комунікації іноземною мовою за предметною спеціальністю.
- **ЗК4.** Здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, здійснювати пошук, аналіз та обробку інформації з різних джерел, ефективно використовувати цифрові ресурси та технології в освітньому процесі.
- **ЗК5.** Здатність діяти автономно, приймати обґрунтовані рішення у професійній діяльності і відповідати за їх виконання, діяти відповідально і свідомо на основі чинного законодавства та етичних міркувань (мотивів).

- **ЗК6.** Здатність до міжособистісної взаємодії та роботи у команді у сфері професійної діяльності, спілкування з представниками інших професійних груп різн
- **ЗК9.** Здатність зберігати особисте фізичне та психічне здоров'я, вести здоровий спосіб життя, керувати власними емоційними станами; конструктивно та безпечно взаємодіяти з учасниками освітнього процесу, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку.
- **ЗК10.** Здатність поважати різноманітність і мультикультурність суспільства, усвідомлювати необхідність рівних можливостей для всіх учасників освітнього процесу.
- *фахові компетентності :*
- **ФК1.** Здатність перенесення системи наукових знань у професійну діяльність та в площину навчального предмету.
- **ФК2.** Здатність забезпечувати навчання учнів державною мовою; формувати та розвивати їх мовно-комунікативні уміння і навички в області предметної спеціальності.
- **ФК3.** Здатність здійснювати цілепокладання, планування та проектування процесів навчання і виховання учнів з урахуванням їх вікових та індивідуальних особливостей, освітніх потреб і можливостей; добирати та застосовувати ефективні методики й технології навчання, виховання і розвитку учнів.
-
- **Результати навчання**
- **РН1.** *Відтворює* основні концепції та принципи педагогіки і психології; *враховує* в освітньому процесі закономірності розвитку, вікові та інші індивідуальні особливості учнів.
- **РН2.** *Демонструє* вміння навчати учнів державною мовою; формувати та розвивати їх мовно-комунікативні уміння і навички засобами навчального предмету та інтегрованого навчання.
- **РН3.** *Називає і аналізує* методи цілепокладання, планування та проектування процесів навчання і виховання учнів на основі компетентнісного підходу з урахуванням їх освітніх потреб; *класифікує* форми, методи і засоби навчання предмету в закладах загальної середньої освіти.
- **РН4.** *Здійснює* добір і *застосовує* сучасні освітні технології та методики для формування предметних компетентностей учнів; критично *оцінює* результати їх навчання та ефективність уроку.
- **РН5.** *Вибирає* відповідні форми та методи виховання учнів на уроках і в позакласній роботі; *аналізує* динаміку особистісного розвитку учнів, *визначає* ефективні шляхи їх мотивації до саморозвитку та

спрямування на прогрес і досягнення з урахуванням здібностей та інтересів кожного з них.

- **РН6.** Називає і пояснює принципи проектування психологічно безпечного й комфортного освітнього середовища з дотриманням вимог законодавства щодо охорони життя й здоров'я учнів (зокрема з особливими освітніми потребами), технології здоров'язбереження під час освітнього процесу, способи запобігання та протидії булінгу і налагодження ефективної співпраці з учнями та їх батьками.
- **РН7.** Демонструє знання основ фундаментальних і прикладних наук (відповідно до предметної спеціальності), оперує базовими категоріями та поняттями предметної області спеціальності.
- **РН8.** Генерує обґрунтовані думки в галузі професійних знань як для фахівців, так і для широкого загалу державною та іноземною мовами.
- **РН9.** Застосовує сучасні інформаційно-комунікаційні та цифрові технології у професійній діяльності.
- **РН10.** Демонструє володіння сучасними технологіями пошуку наукової інформації для самоосвіти та застосування її у професійній діяльності.
- **РН11.** Виявляє навички роботи в команді, адаптації та дії у новій ситуації, пояснює необхідність забезпечення рівних можливостей і дотримання гендерного паритету у професійній діяльності.
- **РН12.** Аналізує власну педагогічну діяльність та її результати, здійснює об'єктивну самооцінку і самокорекцію своїх професійних якостей.
- **РН13.** Демонструє знання основних положень нормативно-правових документів щодо професійної діяльності, обґрунтовує необхідність використання інструментів демократичної правової держави у професійній та громадській діяльності та прийняття рішень на засадах поваги до прав і свобод людини в Україні.

4. Структура освітнього компонента

Назви змістових модулів і тем	Усього	Лек.	Практ.	Лабор.	Конс.	Сам. роб.	Форма контролю/ Бали
1	2	3	4	5	6	7	8
Змістовий модуль 1. Особистість у соціальному оточенні							
Тема 1. Психологія як наука: структура, предмет, завдання, методи	9	2	2		1	4	10 б О, Т, ДС

Тема 2. Розвиток психіки і свідомості. Мозок і психіка. Стани свідомості	9	2	2		1	4	10 б О, РМГ
Тема 3. Особистість, її індивідуальний розвиток і відмінності	8	2	2			4	10 б О, Т, РЗ/К
Тема 4 Психологія спілкування. Структура. Функції. Види. Засоби. Стилi	8	2	2			4	10 б О, ДС, Т, Р
Тема 5 Психологічний аналіз діяльності людини: знання, уміння, навички та звички	8	2	2			4	10 б О, ДС, ІРС
Разом за модулем 1	42	10	10		2	20	50 балів
Змістовий модуль 2. Людина як суб'єкт пізнання							
Тема 6. Пізнавальні процеси (Відчуття. Сприймання. Пам'ять)	10	2	4			4	10 б О, ДС, Р
Тема 7. Вищі пізнавальні процеси (Мислення. Уява. Мовлення)	8	2	2			4	10 б. О, ДС, ІРС
Тема 8. Емоційно-вольові процеси (Емоції і почуття. Воля)	10	4	2			4	10 б О, ДС, Р
Тема 9. Індивідуально-психологічні особливості особистості. Характер. Темперамент. Здібності.	11	2	4		1	4	10 б О, ДС
Тема 10. Психологія міжособистісних стосунків. Поняття конфлікту. Структура, види, стилі поведінки.	9	2	2		1	4	10 б О, КР
Разом за модулем 2	48	12	14		2	20	50
Усього годин/балів:	90	22	24	-	4	40	100 балів

Форма контролю*: ДС – дискусія, ДБ – дебати, Т – тести, ТР – тренінг, РЗ/К – розв’язування задач/кейсів, О – опитування, ІНДЗ/ІРС – індивідуальне завдання/індивідуальна робота студента, РМГ – робота в малих групах, Р – реферат, а також аналітична записка, аналітичне есе, аналіз твору тощо.

6. Завдання для самостійного опрацювання

№ з/п	Тема	Кількість годин
1	Психологія як наука і практика.	2
2	Психологія та її місце в системі наук про людину.	2
3	Психіка людини як предмет наукового вивчення.	2
4	Співвідношення психічних і фізіологічних процесів та явищ.	2
5	Загальні властивості відчуттів.	2
6	Теорії мислення	2
7	Уява і творчість	2
8	Спосіб життя та його вплив на особистість.	2
9	Особистість у практичній психології.	2
10	Індивідуально-типологічні особливості людини	2
11	Психофізіологічні властивості особистості.	2
12	Спілкування в соціальних групах.	2
13	Психологічні способи впливу в процесі спілкування.	2
14	Психологічні характеристики малих груп.	2
15	Нормативна поведінка в групі.	2
16	Конфліктні ситуації та шляхи їх розв’язання.	2
17	Увага та емоційно-вольові процеси.	4
18	Здібності. Індивідуальні відмінності у здібностях людей та їх природні передумови.	4
Усього		40 год.

IV. Політика оцінювання

Уся політика оцінювання базується на врахуванні ПОЛОЖЕННЯ про поточне та підсумкове оцінювання знань студентів Волинського національного університету імені Лесі Українки

https://vnu.edu.ua/sites/default/files/2021-02/Polozhennia_potochne_pidsumkove_otsiniuvannia_znan.pdf

та ПОЛОЖЕННЯ про визнання результатів навчання, отриманих у формальній, неформальній та/або інформальній освіті у Волинському національному університеті імені Лесі Українки

https://vnu.edu.ua/sites/default/files/2021-02/Polozhennia_%20vyznannia_rezultativ_navchannia_formalnoi.pdf

Політика викладача щодо здобувача освіти:

Здобувач освіти зобов'язаний відвідувати практичні та лабораторні заняття протягом семестру. При підготовці до практичних занять ґрунтовно опрацьовувати теоретичний матеріал, першоджерела, додаткову літератури з теми, яку обрав. Повинен скласти глосарій понять і термінів з даного курсу. На лабораторні заняття здобувач освіти повинен підібрати психодіагностичні методики для проведення дослідження.

Політика щодо академічної доброчесності:

Здобувач освіти повинен дотримуватись академічної доброчесності:

- Самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного та підсумкового контролю результатів навчання.
- Посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей.

- Дотримання принципів та положень Етичного кодексу психолога: (<http://nsj.gov.ua/files/1448287570%D0%95%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B0.docx.pdf>);

- Кодексу академічної доброчесності у Волинському національному університеті імені Лесі Українки (https://ra.vnu.edu.ua/akademichna_dobrochesnist/kodeks_akademichnoi_dobrochesnosti/)

Політика щодо перескладання: усі заняття здобувачі освіти відвідують згідно розкладу навчального процесу, однак, якщо здобувач освіти має право на вільне відвідування, то може відпрацювати пропущені заняття під час індивідуальних консультацій або виконати письмово індивідуальні завдання (конспекти, реферати, презентації).

V. Підсумковий контроль

Поточний контроль проводиться у вигляді усного або письмового опитування.

Проміжний контроль проводиться усно, письмово, або у формі тестування, яке передбачає тестові завдання, які складаються з лекційного курсу, практичних занять і питань, які виносяться на самостійне опрацювання.

З ОК Психологія передбачено залік (перший семестр). Загальна оцінка за ОК складається як алгебраїчна сума оцінок за кожен з модулів: бали, які отримує здобувач освіти за навчальну діяльність – підготовку та виступи на практичних заняттях, виконання завдань самостійної роботи (100 балів).

VI. Підсумковий контроль

На залік виносяться питання, які потребують творчої відповіді та уміння синтезувати отримані знання і застосовувати їх під час розв'язання практичних завдань. Залік проводиться в усній формі (включає такі питання: питання теоретичне передбачає ґрунтовний аналіз окресленої проблеми; питання прикладне передбачає використання теоретичних знань під час вирішення практичних задач; питання творче – вимагає креативного підходу у вирішення складної ситуації).

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Поняття про психологію як науку.
2. Характеристика галузей психологічної науки.
3. Методи науково-психологічного дослідження.
4. Методи психології та організація психологічного дослідження.
5. Місце психології в системі наук.
6. Структура і завдання сучасної психології.
7. Поняття про психіку.
8. Мозок і психіка.
9. Психіка і свідомість.
10. Свідомість та її структура.
11. Основні етапи розвитку психіки та форм поведінки у тваринному світі.
12. Поняття про відчуття.
13. Розвиток уявлень про природу відчуттів.
14. Види відчуттів та їх характеристика.
15. Класифікація відчуттів.
16. Поняття про сприймання.

17. Характеристика видів сприймань.
18. Класифікація сприймання. Сприймання простору, часу і руху.
19. Загальне поняття про пам'ять.
20. Характеристика видів пам'яті.
21. Основні процеси пам'яті.
22. Індивідуальні відмінності пам'яті та методи дослідження пам'яті.
23. Поняття про мислення.
24. Характеристика мислення як вищої форми пізнавальної діяльності.
25. Мислення як діяльність.
26. Мислительні операції як основні механізми мислення.
27. Форми та види мислення.
28. Індивідуальні особливості мислення.
29. Поняття про уяву.
30. Характеристика основних видів уяви.
31. Індивідуальні особливості уяви.
32. Поняття про діяльність.
33. Види діяльності та їх характеристика.
34. Психологічна характеристика основних видів людської діяльності.
35. Поняття про волю.
36. Вольові якості особистості.
37. Розвиток волі в онтогенезі.
38. Поняття про емоції та почуття.
39. Класифікація емоцій та почуттів.
40. Форми переживання почуттів: афекти, стреси, настрої, фрустрація.
41. Вищі почуття, їх характеристика.
42. Поняття про темперамент.
43. Характеристика основних типів темпераменту.
44. Темперамент і проблеми виховання.
45. Загальне поняття про характер.
46. Характеристика структури характеру.
47. Формування характеру в різні вікові періоди.
48. Поняття про здібності.
49. Види здібностей та їх розвиток.
50. Поняття особистості в психології. Структура особистості.
51. Структура свідомості.
52. Розвиток самосвідомості в онтогенезі.

53. Періодизація психічного розвитку.
54. Спрямованість особистості.
55. Поняття про групи та колективи.
56. Поняття спілкування та комунікації.
57. Засоби та види спілкування.
58. Рівні спілкування.
59. Поняття про конфлікт.
60. Види конфліктів.

VII. Шкала оцінювання

Оцінка в балах	Лінгвістична оцінка	Оцінка за шкалою ECTS	
		оцінка	пояснення
90–100	Відмінно	A	відмінне виконання
82–89	Дуже добре	B	вище середнього рівня
75–81	Добре	C	загалом хороша робота
67–74	Задовільно	D	непогано
60–66	Достатньо	E	виконання відповідає мінімальним критеріям
1–59	Незадовільно	Fx	Необхідне перескладання

VIII. Рекомендована література та інтернет-ресурси

1. Варій М. Й. Психологія особистості : Навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 592 с.
2. Дуткевич Т. В. Загальна психологія. Теоретичний курс: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 388 с.
3. Загальна психологія : підручник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ : Либідь, 2015. 464 с.
4. Засекіна Л. В., Пастрик Т. В. Основи психології та міжособове спілкування: навч. посіб. для студентів ВНЗ. 2-е вид. Київ: ВСВ «Медицина», 2018. 216 с.
5. Ільїна Н. М. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях: навч. посібник. Суми: Унів. кн., 2018. 239 с.

6. Ільїна Н. М., Мисник С. О. Загальна психологія: теорія та практикум: навчальний посібник. Суми : Університетська книга, 2017. 352 с.
7. Кайдалова Л. Г., Пляка Л. В., Альохіна Н. В., Шаповалова В. С. Психологія спілкування : навчальний. Х. : НФаУ, 2018. 140 с.
8. Кириленко Т. С. Психологія : емоційна сфера особистості : Навч. посіб. Київ : Либідь, 2007. 256 с.
9. Кордунова Н.О. Психологія (Основи психології): методичні рекомендації до практичних занять. Луцьк: ФОП Мажула Ю.М., 2023. 40 с.
10. Максименко С. Д. Загальна психологія : Навч. посіб. Київ : Центр учб. літератури, 2014. 272 с.
11. Москалець В. П. Психологія особистості: навчальний посібник. Київ: «Центр учбової літератури», 2018. 262 с.
12. Основи психології : Навч. посібник / А. І. Веракіс, Ю. І. Завалевський, К. М. Левківський. Харків – Київ : Либідь, 2005. 416 с.
13. Основи психології : підручник / За заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. Київ : Либідь, 2002. 632 с.
14. Пісоцький В. П., Горянський А. М. Психічний розвиток та формування особистості в онтогенезі: навчальний посібник для вищих навчальних закладів. Київ: КНТ, 2018. 144 с.
15. Русинка І. І. Психологія : Навч. посіб. Київ : Знання, 2007. 367 с.
16. Савчин М. В. Загальна психологія: навчальний посібник. Київ: ВЦ «Академія», 2018. 344 с.
17. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасека О. В. Загальна психологія. Навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 296с.
18. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. Загальна психологія : Підручник. Київ : Либідь, 2005. 464 с.
19. Столяренко О.Б. Психологія особистості : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2018. 279 с.
20. Цимбалюк І. М. Психологія. Київ : Професіонал, 2004. 214 с.

Інтернет-ресурси :

- www.elib.org.ua – цифрова бібліотека України
- www.psylib.kiev.ua – психологічна бібліотека Київського фонду сприяння розвитку психологічної культури
- www.ncscho.org.ua – електронна енциклопедія психології
- www.osvita.org.ua – освітній сайт
- <http://chitalka.info> – студентська електронна бібліотека
- <http://uk.wikipedia.org> – Вікіпедія: вільна електронна енциклопедія (українська)

1. ОПИС ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

РОЗДІЛ II. ПСИХОЛОГІЯ (ВІКОВА, ПЕДАГОГІЧНА ТА СПЕЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ)

Складається з двох змістовних модулів:

1. Загальні засади вікової психології.
2. Загальні основи педагогічної та спеціальної психології.

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика освітнього компонента (за навчальним планом 2021 р.)
Денна форма навчання	<p>Галузь знань 01 Освіта/ Педагогіка Спеціальність 014 Середня освіта (Географія) Освітньо-професійна програма Середня освіта. Географія. Економіка</p> <p>Освітній ступінь: бакалавр</p>	Нормативна
Кількість годин/кредитів 90 / 3		Рік навчання__1____
		Семестр_ 2-ий__
		Лекції 18 год.
		Практичні (семінарські) 26 год. Лабораторні __0__ год. Індивідуальні __0__ год.
ІНДЗ: немає		Самостійна робота 40 год.
	Консультації 6 год.	
		Форма контролю: екзамен
Мова навчання українська		

II. Інформація про викладача

Кордунова Наталія Олександрівна

Науковий ступінь – кандидат психологічних наук

Вчене звання – доцент

Посада – доцент кафедри педагогічної та вікової психології

Контактна інформація:

Адреса: м. Луцьк, вул. Банкова, 9 каб. 201

Телефон +380506788227;

e-mail: Kordunova.Natalija@vnu.edu.ua, Natalia300619701@gmail.com

<https://vnu.edu.ua/uk/structure/kordunova-nataliya-oleksandrivna>

III. Опис освітнього компонента

1. Анотація ОК. ОК Психологія спрямований на вивчення і розуміння здобувачами освіти вікової мінливості та специфіки психічного розвитку та становлення особистості на різних етапах онтогенезу (філо-, історіо-, соціогенезу). Розуміти механізми і закономірності навчального і виховного впливу на особистість та формувати у майбутніх фахівців знання необхідні для роботи з дітьми із особливими освітніми потребами в інклюзивному просторі.

Пререквізити вивчення ОК Психологія базується на ОК загального та професійного циклів підготовки. Для вивчення ОК здобувачі освіти потребують базових знань з ОК «Основи психології», «Вікова фізіологія з основами гігієни».

Постреквізити: Основні положення ОК є важливим напрямком підготовки майбутніх спеціалістів у сфері професійної діяльності.

2. Мета та завдання ОК: формування у здобувачів освіти фундаментальних уявлень та знань про вікові, психолого-педагогічні особливості особистості в системі освіти. Організація й надання в ході освітнього процесу педагогічної допомоги дітям з особливими освітніми потребами.

Завдання ОК - навчити здобувачів освіти оволодіти такими базовими поняттями вікової психології як вікова мінливість, онто- й філогенез, соціальна ситуація розвитку, провідний вид діяльності, психічні новоутворення вікового періоду, сензитивні періоди, нормативні вікові кризи, зони актуального й перспективного розвитку, а також основними віковими особливостями людини (психофізичними, когнітивними, сенсорно-перцептивними, емоційно-вольовими, конотативними та ін.) на кожному етапі її онтогенетичного становлення. Особливості, організації навчально-виховного процесу, місце і роль вчителя у ньому; узагальнити знання про дітей з особливими потребами й

розкрити основні підходи до їх корекції та реабілітації; працювати з науковою та навчально-методичною літературою; вступати у наукові дискусії щодо вікової мінливості психіки людини та специфіки перебігу її онто - й соціогенезу; розрізняти вікові та індивідуальні особливості психіки; надавати практичні рекомендації щодо подолання вікових криз особистості з урахуванням вікових відмінностей психіки; добирати психологічні методи та методики дослідження, враховуючи вік досліджуваного.

3. Результати навчання (Компетентності)

- У процесі вивчення ОК здобувачі освіти повинні набути таких компетентцій:
- *Загальні компетентності:*
- **ЗК1.** Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, до застосування знань у практичних ситуаціях.
- **ЗК2.** Знання й розуміння предметної області та професійної діяльності.
- **ЗК3.** Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово, до комунікації іноземною мовою за предметною спеціальністю.
- **ЗК4.** Здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, здійснювати пошук, аналіз та обробку інформації з різних джерел, ефективно використовувати цифрові ресурси та технології в освітньому процесі.
- **ЗК5.** Здатність діяти автономно, приймати обґрунтовані рішення у професійній діяльності і відповідати за їх виконання, діяти відповідально і свідомо на основі чинного законодавства та етичних міркувань (мотивів).
- **ЗК6.** Здатність до міжособистісної взаємодії та роботи у команді у сфері професійної діяльності, спілкування з представниками інших професійних груп різн
- **ЗК9.** Здатність зберігати особисте фізичне та психічне здоров'я, вести здоровий спосіб життя, керувати власними емоційними станами; конструктивно та безпечно взаємодіяти з учасниками освітнього процесу, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку.
- **ЗК10.** Здатність поважати різноманітність і мультикультурність суспільства, усвідомлювати необхідність рівних можливостей для всіх учасників освітнього процесу.

- *фахові компетентності :*
- **ФК1.** Здатність перенесення системи наукових знань у професійну діяльність та в площину навчального предмету.
- **ФК2.** Здатність забезпечувати навчання учнів державною мовою; формувати та розвивати їх мовно-комунікативні уміння і навички в області предметної спеціальності.
- **ФК3.** Здатність здійснювати цілепокладання, планування та проектування процесів навчання і виховання учнів з урахуванням їх вікових та індивідуальних особливостей, освітніх потреб і можливостей; добирати та застосовувати ефективні методики й технології навчання, виховання і розвитку учнів.
-
- **Результати навчання**
- **РН1.** *Відтворює* основні концепції та принципи педагогіки і психології; *враховує* в освітньому процесі закономірності розвитку, вікові та інші індивідуальні особливості учнів.
- **РН2.** *Демонструє* вміння навчати учнів державною мовою; формувати та розвивати їх мовно-комунікативні уміння і навички засобами навчального предмету та інтегрованого навчання.
- **РН3.** *Називає і аналізує* методи цілепокладання, планування та проектування процесів навчання і виховання учнів на основі компетентнісного підходу з урахуванням їх освітніх потреб; *класифікує* форми, методи і засоби навчання предмету в закладах загальної середньої освіти.
- **РН4.** *Здійснює* добір і *застосовує* сучасні освітні технології та методики для формування предметних компетентностей учнів; критично *оцінює* результати їх навчання та ефективність уроку.
- **РН5.** *Вибирає* відповідні форми та методи виховання учнів на уроках і в позакласній роботі; *аналізує* динаміку особистісного розвитку учнів, *визначає* ефективні шляхи їх мотивації до саморозвитку та спрямування на прогрес і досягнення з урахуванням здібностей та інтересів кожного з них.
- **РН6.** *Називає і пояснює* принципи проектування психологічно безпечного й комфортного освітнього середовища з дотриманням вимог законодавства щодо охорони життя й здоров'я учнів (зокрема з особливими освітніми потребами), технології здоров'язбереження під час освітнього процесу, способи запобігання та протидії булінгу і налагодження ефективної співпраці з учнями та їх батьками.
- **РН7.** *Демонструє* знання основ фундаментальних і прикладних наук (відповідно до предметної спеціальності), *оперує* базовими категоріями та поняттями предметної області спеціальності.

- **РН8.** Генерує обґрунтовані думки в галузі професійних знань як для фахівців, так і для широкого загалу державною та іноземною мовами.
- **РН9.** Застосовує сучасні інформаційно-комунікаційні та цифрові технології у професійній діяльності.
- **РН10.** Демонструє володіння сучасними технологіями пошуку наукової інформації для самоосвіти та застосування її у професійній діяльності.
- **РН11.** Виявляє навички роботи в команді, адаптації та дії у новій ситуації, пояснює необхідність забезпечення рівних можливостей і дотримання гендерного паритету у професійній діяльності.
- **РН12.** Аналізує власну педагогічну діяльність та її результати, здійснює об'єктивну самооцінку і самокорекцію своїх професійних якостей.
- **РН13.** Демонструє знання основних положень нормативно-правових документів щодо професійної діяльності, обґрунтовує необхідність використання інструментів демократичної правової держави у професійній та громадській діяльності та прийняття рішень на засадах поваги до прав і свобод людини в Україні.

4. Структура освітнього компонента

Назви змістових модулів і тем	Усього	Лек.	Практ.	Лабор.	Консу льт.	Сам. роб.	Форма контро лю/ Бали
1	2	3	4	5	6	7	8
Змістовий модуль 1. Загальні засади вікової психології							
Тема 1. Вікова психологія як галузь психологічної науки: предмет, структура, завдання, методи	8	2	2		1	3	4 б ДБ
Тема 2. Вікова періодизація життєвого шляху людини	10	2	4		1	3	4 б ДС
Тема 3. Загальна характеристика розвитку психіки в онтогенезі	11	2	4		1	4	4 б ДС
Тема 4. Психологія дитинства	7	2	2			3	4 б ДБ
Тема 5. Загальна характеристика розвитку дитини в шкільний період	7	2	2			3	4 б ДС

Тема 6. Психологія дорослості	8	2	2			4	4 б РМГ
Разом за модулем 1	51	12	16		3	20	24 бали
Змістовий модуль 2. Загальні основи педагогічної та спеціальної психології							
Тема 7. Психологія навчання і виховання: предмет, завдання, структура	10	2	2		1	5	4 б Т ; ДС
Тема 8. Психологія педагогічної діяльності. Учитель як суб'єкт педагогічної діяльності	10	2	2		1	5	4 б ДС
Тема 9. Теоретико-методологічні основи спеціальної психології	11	1	4		1	5	4 б РМГ
Тема 10. Психологічні особливості інклюзії в освіті. Інклюзія, інтеграція та інклюзивна школа як модель соціального устрою	8	1	2			5	4 б ДС
Модульна контрольна робота № 1							30 балів
Модульна контрольна робота № 2							30 балів
Разом за модулем 2	39	6	10		3	20	16 балів
Усього годин/балів :	90	18	26		6	40	100 балів
Екзамен (за 2 навчальний семестр)							100 балів

Форма контролю*: ДС – дискусія, ДБ – дебати, Т – тести, ТР – тренінг, РЗ/К – розв'язування задач/кейсів, ІНДЗ/ІРС – індивідуальне завдання/індивідуальна робота студента, РМГ – робота в малих групах, МКР/КР – модульна контрольна робота/ контрольна робота, Р – реферат, а також аналітична записка, аналітичне есе, аналіз твору тощо.

5. Завдання для самостійного опрацювання

№ з/п	Тема	Кільк. годин
1	Проблеми психічного розвитку і становлення особистості	3

2	Психічний і особистісний розвиток дитини до вступу в школу	3
3	Психічний і особистісний розвиток молодшого школяра	3
4	Проблема підліткового віку у життєвому циклі людини	3
5	Психологічний та особистісний розвиток старшокласника	3
6	Основні ознаки періоду зрілості	3
7	Особистість вчителя в системі освіти і виховання	3
8	Психологічна характеристика методів педагогічного впливу	3
9	Проблема реалізації диференційованого підходу в навчанні	3
10	Загальні психолого-педагогічні аспекти інклюзії в освіті	3
11	Загальна характеристика розладів психофізичного розвитку та їх причини	3
12	Особливості розвитку, навчання при порушеннях слуху та зору	3
13	Особливості навчання особистості при порушенні інтелекту, ЗПР	2
14	Особливості навчання дітей при вадах мовлення	2
	Усього годин:	40

IV. Політика оцінювання

Уся політика оцінювання базується на врахуванні ПОЛОЖЕННЯ про поточне та підсумкове оцінювання знань студентів Волинського національного університету імені Лесі Українки

https://vnu.edu.ua/sites/default/files/2021-02/Polozhennia_potochne_pidsumkove_otsiniuvannia_znan.pdf

та ПОЛОЖЕННЯ про визнання результатів навчання, отриманих у формальній, неформальній та/або інформальній освіті у Волинському національному університеті імені Лесі Українки

https://vnu.edu.ua/sites/default/files/2021-02/Polozhennia_%20vyznannia_rezultatuv_navchannia_formalnoi.pdf

Політика викладача щодо здобувача освіти:

Здобувач освіти зобов'язаний відвідувати практичні та лабораторні заняття протягом семестру. При підготовці до практичних занять ґрунтовно опрацьовувати теоретичний матеріал, першоджерела, додаткову літератури з теми, яку обрав. Повинен скласти глосарій понять і термінів з даного курсу. На лабораторні заняття здобувач освіти повинен підібрати психодіагностичні методики для проведення дослідження.

Політика щодо академічної доброчесності:

Здобувач освіти повинен дотримуватись академічної доброчесності:

- Самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного та підсумкового контролю результатів навчання.

- Посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей.

- Дотримання принципів та положень Етичного кодексу психолога: (<http://nsj.gov.ua/files/1448287570%D0%95%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B0.docx.pdf>);

- Кодексу академічної доброчесності у Волинському національному університеті імені Лесі Українки (https://ra.vnu.edu.ua/akademichna_dobrochesnist/kodeks_akademichnoi_dobrochesnosti/)

Політика щодо перескладання: усі заняття здобувачі освіти відвідують згідно розкладу навчального процесу, однак, якщо здобувач освіти має право на вільне відвідування, то може відпрацювати пропущені заняття під час індивідуальних консультацій або виконати письмово індивідуальні завдання (конспекти, реферати, презентації).

V. Підсумковий контроль

З ОК Психологія передбачено екзамен (другий семестр). Загальна оцінка за курс складається як алгебраїчна сума оцінок за кожен з модулів: бали, які отримує здобувач освіти за навчальну діяльність – підготовку та виступи на практичних заняттях, виконання завдань самостійної роботи (40 балів). МКР оцінюється максимальною кількістю 60 балів (МКР№1-30 балів, МКР№2-30 балів). Якщо здобувач освіти хоче покращити результат або отримав недостатньо балів, то він складає іспит, який оцінюється від 0 до 60 балів.

VI. Підсумковий контроль

На екзамен виносяться питання, які потребують творчої відповіді та уміння синтезувати отриманні знання і застосовувати їх під час розв'язання практичних завдань. Екзамен проводиться в усній формі і включає три питання: 1 питання теоретичне передбачає ґрунтовний аналіз окресленої проблеми, 2 – питання прикладне передбачає використання теоретичних знань під час

вирішення практичних задач, третє питання творче – вимагає креативного підходу у вирішення складної ситуації.

Поточний контроль проводиться у вигляді усного або письмового опитування (40 балів).

Проміжний контроль (2 модульні контрольні роботи) проводяться письмово, або у формі тестування. Модульний зріз передбачає 30 тестових завдань, які складаються з лекційного курсу, практичних занять і питань, які виносяться на самостійне опрацювання. Правильне розв'язання тестового завдання оцінюється в 1 бал. Таким чином, максимальна кількість балів, яку здобувач освіти може отримати за одну модульну контрольну роботу – 30 балів (загалом 60 балів за дві модульні контрольні роботи).

Підсумковий контроль – екзамен (другий семестр). Оцінювання знань здобувачів освіти здійснюється за результатами поточного (40 балів) й модульного контролю (60 балів).

ПИТАННЯ ДО ЕКЗАМЕНУ

1. Поняття про психологію як науку. Галузі психологічної науки.
2. Методи науково-психологічного дослідження.
3. Методи психології та організація психологічного дослідження.
4. Місце психології в системі наук.
5. Структура і завдання сучасної психології.
6. Поняття про психіку.
7. Мозок і психіка.
8. Психіка і свідомість.
9. Свідомість та її структура.
10. Основні етапи розвитку психіки та форм поведінки у тваринному світі.
11. Поняття про відчуття. Характеристика окремих видів відчуттів.
12. Розвиток уявлень про природу відчуттів.
13. Види відчуттів та їх характеристика.
14. Класифікація відчуттів.
15. Поняття про сприймання. Види сприймань.
16. Класифікація сприймання. Сприймання простору, часу і руху.
17. Загальне поняття про пам'ять. Види пам'яті.

18. Основні процеси пам'яті.
19. Індивідуальні відмінності пам'яті та методи дослідження пам'яті.
20. Поняття про мислення. Характеристика мислення як вищої форми пізнавальної діяльності.
21. Мислення як діяльність.
22. Мислительні операції як основні механізми мислення.
23. Форми та види мислення.
24. Індивідуальні особливості мислення.
25. Поняття про уяву.
26. Характеристика основних видів уяви.
27. Індивідуальні особливості уяви.
28. Поняття про діяльність.
29. Види діяльності та їх характеристика.
30. Психологічна характеристика основних видів людської діяльності.
31. Поняття про волю.
32. Вольові якості особистості.
33. Розвиток волі в онтогенезі.
34. Поняття про емоції та почуття.
35. Класифікація емоцій та почуттів.
36. Форми переживання почуттів: афекти, стреси, настрої, фрустрація.
37. Вищі почуття, їх характеристика.
38. Поняття про темперамент.
39. Характеристика основних типів темпераменту.
40. Темперамент і проблеми виховання.
41. Загальне поняття про характер. Структура характеру.
42. Формування характеру в різні вікові періоди.
43. Поняття про здібності.
44. Види здібностей та їх розвиток.
45. Поняття особистості в психології. Структура особистості.
46. Структура свідомості.
47. Розвиток самосвідомості в онтогенезі.
48. Періодизація психічного розвитку.
49. Спрямованість особистості.
50. Поняття про групи та колективи.
51. Поняття спілкування та комунікації.
52. Засоби та види спілкування.

- 53.Рівні спілкування.
- 54.Поняття про конфлікту.
- 55.Види конфліктів.
- 56.Місце вікової психології в системі психологічної науки.
- 57.Спеціальна психологія та її галузі.
- 58.Співвідношення між віковою психологією та іншими галузями психології.
- 59.Поняття про вік людини; різновиди віку.
- 60.Періодизація психічного розвитку людини.
- 61.Методи вікової психології.
- 62.Педагогічна психологія та її галузі.
- 63.Методи педагогічної психології.
- 64.Педагогічна діяльність: характеристика та зміст. Особливості проведення спостереження, експерименту, опитування та тестування з особами різного віку.
- 65.Питання онтогенезу психіки людини.
- 66.Основні умови психічного розвитку людини.
- 67.Сучасна періодизація психічного розвитку людини.
- 68.Етапи розвитку дитини у пренатальному стані.
- 69.Центральне психологічне новоутворення періоду новонародженого.
- 70.Криза народження та її характеристика.
- 71.Криза першого року життя: симптоми, шляхи подолання.
- 72.Центральні психологічні новоутворення немовлячого періоду.
- 73.Особливості пізнавальної сфери у ранньому дитинстві: сприймання, пам'ять, уява, увага.
- 74.Мовленнєвий розвиток у ранньому дитинстві. Егоцентричне мовлення. Білінгвізм.
- 75.Страхи та тривоги у ранньому дитинстві; їхні причини та різновиди.
- 76.Становлення Я-концепції у ранньому дитинстві.
- 77.Криза третього року життя: симптоми, шляхи подолання.
- 78.Страхи та тривоги у пізньому дитинстві.
- 79.Взаємини з батьками і ровесниками у пізньому дитинстві.
- 80.Дитяча дружба: стадії розвитку, функції. Модель Р. Селмана.
- 81.Розвиток Я-концепції у пізньому дитинстві.
- 82.Криза сьомого року життя: симптоми, шляхи подолання.
- 83.Центральні психологічні новоутворення пізнього дитинства.
- 84.Загальні тенденції формування особистості підлітків.

85. Криза підліткового періоду: симптоми, шляхи подолання.
 86. Становлення Я-концепції в юнацькому віці.
 87. Криза юнацького віку: симптоми, шляхи подолання.
 88. Центральне психологічне новоутворення юнацького віку.
 89. Кризи віку дорослості.
 90. Криза пізньої дорослості.

VII. Шкала оцінювання

Оцінка в балах	Лінгвістична оцінка	Оцінка за шкалою ECTS	
		оцінка	пояснення
90–100	Відмінно	A	відмінне виконання
82–89	Дуже добре	B	вище середнього рівня
75–81	Добре	C	загалом хороша робота
67–74	Задовільно	D	непогано
60–66	Достатньо	E	виконання відповідає мінімальним критеріям
1–59	Незадовільно	Fx	Необхідне перескладання

VIII. Рекомендована література та інтернет-ресурси

Основна:

Основна:

1. Бочелюк В. Й. Психологія людини з обмеженими можливостями : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 264 с.
2. Вікова та педагогічна психологія [Текст] / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ : Просвіта, 2019. 416 с.
3. Гошовська Д. Т. Психологія та методика педагогічно-корекційного тренінгу [навч.-метод. посіб.]. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі українки, 2012. 220 с.
4. Дегтяренко Т. М., Вавіна Л. С. Корекційно-реабілітаційна робота в спеціальних дошкільних закладах для дітей з особливими потребами : [Навчальний посібник]. Суми : ВТД «Універсальна книга», 2008. 302 с.

5. Дуткевич Т. Дитяча психологія. К. : Центр навчальної літератури, 2019. 424 с. Ільїна Н.М. Психологія творчості та обдарованості : навч. посіб. Суми : Університет. кн., 2018. 227 с.
6. Дуткевич Т. Дошкільна психологія. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 392 с.
7. Кацавець Р.С. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Алерта, 2019. 112с.
8. Кордунова Н. О. , Савчук О. І. Психолого-педагогічний практикум. Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2020. 88 с.
9. Кордунова Н. О. Геронтопсихологія: матеріали для проведення психодіагностичного дослідження з людьми похилого віку. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т. ім. Лесі Українки, 2013. 140 с.
10. Кордунова Н.О. Психологія (Вікова, педагогічна та спеціальна психологія): методичні рекомендації до практичних занять. Луцьк: ФОП Мажула Ю.М., 2023. 40 с.
11. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій). 2-е вид. : Навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 128 с.
12. Кутішенко В. П., Ставицька С. О. Психологія розвитку та вікова психологія : Практикум : Навч. посіб. Київ : Каравела, 2009. 449 с.
13. Лисянська Т. М. Педагогічна психологія : Практикум : Навч. посіб. Київ : Каравела, 2009. 224 с.
14. Павелків Р. В, Цигипало О. П. Дитяча психологія. Київ : Академвидав, 2008. 432 с.
15. Реабілітаційний супровід навчання неповносправних дітей: метод. посіб. / Укл. : А. Луговський, М. Сварник, О. Падалка. Львів : Колесо, 2008. 144 с.
16. Савчин М. В. Василенко Л. П. Вікова психологія. Київ : Академвидав, 2011. 384 с.
17. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Паська О. В. Вікова психологія: Навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 376 с.
18. Степанов О. М. Педагогічна психологія: Навч. посіб. Київ : Академвидав, 2011. 416 с.
19. Тименко В. П, Малиношевська А. В., Мельник М. Ю, Грицан О. Г. Методика діагностики практичного інтелекту учнівської молоді : методичний посібник Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України. 2017. 123 с.
20. Туріщева Л. В. Діти з особливостями розвитку в звичайній школі. Харків : Вид. група «Основа», 2012. 111 с.
21. Туріщева Л. В. Увага! Особливі діти. Харків : Вид. група «Основа», 2012. 128 с.
22. Шевченко Л.О. Практична психологія : навч. посіб. Харків: Константа, 2018. 191 с.

Додаткова:

1. Алпатова О.В. Вікова психологія : конспект лекцій. Київ. 2007. 147 с.
2. Видра О.Г. Вікова та педагогічна психологія : навч. посібник. Київ : Центр учб. літ., 2018. 111 с.
3. Горецька О. Геронтопсихологія : навч. посібник для студентів спеціальності 053 психологія. Харків : Видавництво Іванченка І.С. 2017. 210 с.
4. Дзюба Т. М., Коваленко О. Г. Психологія дорослості з основами геронтопсихології. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. За ред. проф. В. Ф. Моргуна. Полтава, 2013. 172 с.
5. Психологічний довідник учителя : в 4-х кн. Упоряд. В. Андрієвська; за заг. ред. С. Максименка. Київ : Главник, 2005. 112 с. Кн. 2.
6. Терлецька Л. Шкільна психодіагностика. Київ : Редакції загальнопедагогічних газет, 2003. 120 с.
7. Ушакова І.М. Геронтопсихологія : підручник. Харків: НУЦЗУ, 2014. 236 с.
8. Шапар В. Б. Психологічний тлумачний словник. Харків : Прапор, 2004. 640 с.

Інформаційні ресурси

1. Науковий вісник НАВС [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: (<http://www.naiu.kiev.ua/tlc/pages/biblio/visnik>).
2. Психологічний практикум [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: (<http://www.psyworld.info/ocenka-sposobov-reagirovaniya-v-konflikte-tomasa#more-570>).
3. www.elib.org.ua – цифрова бібліотека України
4. www.psylib.kiev.ua – психологічна бібліотека Київського фонду сприяння розвитку психологічної культури
5. www.ncscho.org.ua – електронна енциклопедія психології
6. www.osvita.org.ua – освітній сайт
7. <http://chitalka.info> – студентська електронна бібліотека
8. <http://uk.wikipedia.org> – Вікіпедія: вільна електронна енциклопедія (українська)
9. www.lib.com.ua - електронна бібліотека
10. www.nbuv.gov.ua – Національна бібліотека України ім. Вернадського